

Omrežja, otočja in puščave

samoorganizirane

prehranske oskrbe

Networks, Islands, and Deserts of Self-Organised
Food Supply

Nežka Struc

1.01. Izvirni znanstveni članek
DOI 10.4312/svetovi.3.2.56-68

IZVLEČEK

Prispevek obravnava pomen samoorganiziranih omrežij lokalne prehranske oskrbe v Mariboru kot ključnega dejavnika za preprečevanje prehranskih puščav. Njihove prakse predstavljajo »otočja« oziroma omrežja solidarnostnih ekonomij, ki odpirajo prostor distribuciji lokalno pridelane hrane. Z neposrednim stikom z odjemalci_kami se pridelovalci_ke izognejo nestabilnosti in so manj izpostavljeni vplivom velikih trgovinskih verig, kar delno rešuje tudi problematiko z viški pridelkov. Takšna omrežja so na prvi pogled izolirana in vase zaprta ter oddaljena od splošne distribucije hrane, vendar krepijo ruralno-urbano partnerstvo.

KLJUČNE BESEDE: samoorganizirana omrežja prehranske oskrbe, prehranske puščave, antropologija omrežij

ABSTRACT

The article discusses the importance of self-organised networks for local food supply in Maribor as a key factor in preventing food deserts. Their practices represent “islands” or networks of solidarity economies that create space for the distribution of locally produced food. By having direct contact with consumers, producers avoid instability and are less exposed to the influence of large commercial chains, which also partially addresses the issue of surplus production. Such networks may initially seem closed off, distant and isolated from mainstream food distribution, but in fact they strengthen rural-urban partnerships.

KEYWORDS: self-organised food supply networks, food deserts, anthropology of networks

Antropologi_nje puščav ne obravnavamo le v geografskem smislu, kot peščena in izsušena območja, z malo vegetacije in pomanjkanjem splošnega življenja, temveč jih predvsem definiramo kot družbeni in kulturni konstrukt, ki je lahko metafora za razumevanje pomanjkanja ali izključenosti oziroma zapostavljenosti (Appadurai 1996, Bourdieu 1984, Foucault 1984, Turner 2011). S puščavo se označujejo (družbena in fizična) območja, kjer so osnovni družbeni viri – dostop do zdravstva, dela, ekonomske stabilnosti, bivališča, prehrane – omejeni oziroma jih ni, kar vodi do marginalizacije skupnosti in posameznikov_c ter do družbenih neenakosti. Bolj poznane med tovrstnimi puščavami (tudi onkraj antropoloških okvirov) so medicinske, bančne, tranzitne in prehranske puščave. V tem prispevku se bom posvetila predvsem zadnjim.

Koncept »prehranske puščave« v našem okolju ni zelo aktualen. Namesto o njem se pogosteje govori o »prehranski revščini« in »prehranski varnosti«. Prehranske puščave je zelo težko preslikati na distribucijo in dostopnost hrane v našem okolju, hkrati je njihova definicija zelo nenavadna in problematična. V tem prispevku se jim posvečam predvsem zato, ker so uporabne pri razmišljanju o prihodnosti prehranske oskrbe ter o tem, katerih povezav v lokalnem okolju za dober pretok hrane ni dobro izgubiti. Na podlagi razmislekov in terenskega dela med samoorganiziranimi omrežji lokalne prehranske oskrbe lahko rečem, da so ravno ta omrežja kot nekakšna med seboj povezana otočja in zaslužna za to, da do prehranskih puščav v Mariboru ne pride.¹ Prehranska otočja, kot metafora in še nedefiniran koncept, ponujajo dragocen vpogled v razumevanje prehranskih omrežij. Pridelovalci_ke, ki delujejo znotraj samoorganiziranih omrežij lokalne prehranske oskrbe, se pogosto soočajo z neenakim dostopom do prehranskih trgov. Da bi premostili_e te ovire in delovali_e uspešneje, oblikujejo omrežja in okrog njih meje. Med posameznimi omrežji tvorijo povezave, ki jih umeščajo v širše lokalne, nacionalne in globalne družbene tokove. Omrežja (otočja) s tem razvijajo odpornost, saj hkrati ohranjajo družbene vezi ter prilagajajo prakse solidarnosti v odzivu na spreminjajoče se družbene in okoljske razmere.

Po drugi strani je samoorganizirana prehranska omrežja mogoče obravnavati tudi kot izolirane in oddaljene pobude poskusov preživetja, ki pogosto ostanejo neprepoznane in prezrte. Na podoben način vpliva tudi to, da se po večini odvijajo v neinstitucionalnih, včasih tudi neformalnih sferah družbenega delovanja, zato je njihova izolacija lahko tako prostorska kot družbena ali epistemološka. Zaradi omejenega obsega članka ter specifične tematske številke *Svetov* sem se odločila za širši pregled različnih vidikov prehranske (ne) varnosti v Mariboru. Konceptualno se mi je zdelo smiselno samoorganizirana lokalna prehranska omrežja postaviti v kontekst (izoliranih) prehranskih puščav ter jih prek (obrobne

1

Pričujoči članek se delno opira na doktorsko delo (Struc 2023), ki je nastalo na podlagi dolgotrajnejšega etnografskega terenskega dela med letoma 2016 in 2021. Najintenzivnejše obdobje raziskovanja je bilo med letoma 2017 in 2019. Opravila sem številne polstrukturirane in nestrukturirane pogovore, prisostvovala sem na sestankih, skupščinah, srečanjih, svojim sogovornicam_kom pomagala pri delu in drugih dejavnostih, v nekaterih omrežjih pa sem zraven vloge raziskovalke in občasne fizične pomoči zavzela še vlogo odjemalke.

prehranske revščine, prehranske varnosti in upravljanja viškov pridelkov pripeljati nazaj do (arhipelagov) antropološkega preučevanja omrežij. Zavedam se, da tak pristop ne dopušča poglobljene analize posameznega vidika, vendar pa omogoča razgrnitev širšega spektra tematskih poudarkov, ki skupaj tvorijo celostnejši okvir. Pri vsakem vidiku v nadaljevanju prispevka navajam zgolj najbolj reprezentativne oziroma zgoščene prikaze širših ugotovitev.

Samoorganizirana omrežja lokalne prehranske oskrbe v Mariboru so se pojavila kot eden izmed načinov spoprijemanja s samoprepuščenostjo pridelovalcev_k in predragim ali nedoločljivim in neizsledljivim trgom ekološko pridelane lokalne hrane. V splošnem so samoorganizirana prehranska omrežja lokalne prehranske oskrbe, o katerih se včasih piše tudi kot o alternativnih prehranskih omrežjih, po večini prakse solidarnostnih ekonomij (Simonič 2019: 11), pri katerih so pomembne kratke prostorske razdalje med produkcijo in distribucijo živil. Med nje spadajo tudi organiziranje ekoloških tržnic, vključenost v partnersko kmetovanje, potek trgovanja po več kanalih (na primer na tržnici, s partnerskim kmetovanjem, na zadrugi, s prodajo od doma) in predanost trajnostnemu pridelovanju ter zmanjševanju prehranskih in drugih odpadkov (Jarozs 2008: 231).

V etnografski raziskavi prehranske samooskrbe v Mariboru sem se ukvarjala z delovanjem petih omrežij. Med njimi sta dve, ki sta nastali v času Evropske prestolnice kulture v sklopu Urbanih brazd – vrtičkarsko Društvo Skupnostni urbani eko vrt in zadruga manjših pridelovalcev iz okolice Maribora Zadruga Dobrina. Preostala so omrežje skupnostnega naročanja Zeleni krog, omrežje partnerskega kmetovanja Eko zaboječek in partnersko kmetovanje Zofijinih ljubimcev.

OBZORJE MARIBORSKIH KROŽNIKOV

Mariborska krajina je v 18. in 19. stoletju bila zelo tesno povezana z agrarnim podeželjem, ko se je ob koncu 19. stoletja preusmerila v prehransko industrijo. Mnogo stoletij predtem so znotraj mesta cveteli in rasli vrtovi ter brajde, onkraj mestnih zidov pa je bilo slednjih še znatno več, skupaj s strnjnimi sadovnjaki ter obilico njiv. Zaradi industrializacije in urbanizacije se je v prvi polovici 20. stoletja pomen kmetijstva za preživetje mariborskega prebivalstva zmanjšal. Kmetijstvo je kljub temu ostalo pomembna gospodarska dejavnost, ki je s porabo in izvozom pridelkov predstavljala pomemben predmet lokalnega trgovanja in ponujala vir preživetja (Godina Golija 2015: 117). Čeprav je Maribor postajal bivanjsko vedno bolj tesen za prihajajoče delavce_ke s podeželja, je bil še zmeraj dovolj prostoren za obišne vrtičke v delavskih kolonijah in primestne obdelovalne površine (Ferlež 2009: 295).

Po drugi svetovni vojni je pridelovanje hrane v Mariboru in njegovi okolici nadaljevalo svoj razvoj ter v veliki meri obstajalo pod okriljem zadrug, mnogi_e meščani_ke pa so si sami_e pridelovali_e zelenjavo in sadje na obišnih vrtičkih (Ferlež 2001), vikendih (Rozman in Prišenk 2012: 247) ali manjših neuporabljenih in zapuščenih zemljiščih (ob železniških progah ipd.). Razen tega je velik del svežih živil prihajal iz drugih republik takratne Jugoslavije, v porastu pa je bila tudi prehranska industrija, ki se je z uveljavitvijo jugoslovanskih znamk živil vse do danes močno usidrala (Mihajlovič 2018) tako v lokalno prehrano na

območju Maribora kot širše regije. Stičišče pridelovalcev_k s podeželja in ljudi iz mesta je kar nekaj stoletij ostajala mariborska tržnica, kot izredno pomemben javni prostor v urbanem središču, prostor srečevanja, druženja in komuniciranja, prostor trgovanja s pridelki in izdelki (Godina Golija 2015: 119).

O izkušnjah s prodajo in dogajanjem na tržnici sem se pogovarjala z mnogimi sogovorniki_cami – z vodjo tržnice, z uslužbenko Kmetijsko gozdarskega zavoda, predvsem pa z branjevkami, z rednimi obiskovalci_kami tržnice, s takšnimi, ki so tam kupovali v preteklosti, in s tistimi, ki v okolici tržnice delajo (v barih, na javnem stranišču ipd.). Mnogi_e med njimi, ki so s tržnico povezani_e že desetletja, se strinjajo s tem, da so splošno obiskavnost in podobo mariborskega mestnega jedra, in s tem tudi tržnice, v 21. stoletju spremenili veliki trgovski centri, večinoma v tuji lasti, ki so zasenčili manjše trgovine in lokale (Lavrič in Naterer 2018: 48; Podgornik Jakil 2015: 89). Poenostavljeno – vlogo tržnice, ki je nekoč veljala kot prostor interakcije s pridelovalci_kami, so prevzele anonimne veletrgovine (Levkoe 2013: 589). Moč mariborske tržnice, ki je v zadnjih desetletjih doživela mnogo pretresov, peša predvsem od stečaja podjetja leta 2011 (Struc 2024: 77–78).

Pri kratkem zgodovinskem orisu pridelave in distribucije hrane naj omenim še transformacijo Maribora od socialističnega industrijskega mesta k neoliberalnemu postindustrijskemu mestu, ko je po deindustrializaciji ostal brezperspektivno mesto, iz katerega se je veliko mlajših prebivalcev_k in druga kvalificirana delovna sila odpravila v Ljubljano ali v tujino (Stamejčič 2016: 18). Vsakdanja prekarizacija življenj večine ljudi v Mariboru je zelo pomembna tudi za obravnavo in razvoj prehranske oskrbe mesta. Omenjeno opazamo mnogi_e, med njimi tudi uslužbenka Kmetijsko gozdarskega zavoda, ki je povedala, da so se navade ljudi glede oskrbe s hrano spremenile s postavitvijo nakupovalnih centrov in da cenejša uvožena živila izpodrivajo lokalno pridelano hrano.

Samoorganiziranih omrežij prehranske oskrbe v Mariboru ne bi bilo, če se posamezniki_ce in kolektivi ter razne pobude okrog leta 2012 ne bi začeli_e vpraševati, čemu lokalna in ekološka hrana ni dostopna, niti cenovno niti distribucijsko, in čemu so uveljavljeni vzorci distribucije lokalnih pridelkov neuspešni in neugodni za pridelovalce_ke. Na eni izmed dostav Zelenega kroga sem se pogovarjala z dvema pridelovalcema ekološke zelenjave. Eden je prihajal iz Slovenskih goric in je svoj pridelek prodajal po več kanalih – prek Zelenega kroga, na ekološki tržnici, kot član Zadruge Dobrina, pridelek pa je tudi samostojno dostavljal v vrtce. Za ekološko pridelavo se je odločil zaradi velikega povpraševanja in lažje prodaje. Tudi drugi pridelovalec je prodajal po več kanalih. Ob preusmeritvi v ekološko pridelavo se mu prodaja veletrgovcem ni več obrestovala, tako zaradi finančnega aspekta kot zaradi nespoštljivih odnosov med posredniki in pridelovalci_kami.

Motivacija za sodelovanje v samoorganiziranih prehranskih omrežjih pogosto izvira iz osebnih preferenc – vse od ohranjanja profesionalnih veščin in znanja pridelovalcev_k do njihove ideje o kakovostni pridelavi (v nasprotju z vsiljenimi idejami konvencionalne pridelave), ki jo prepoznavajo tudi odjemalci_ke, oboje pa je povezano z ohranjanjem dostojanstva in ponosa glede njihovega poklica (Corsi idr. 2018: 310–311). Po mnenju nekaterih raziskovalcev_k se logistika prehranske oskrbe zrcali v problematiki upravljanja sveta, kar

poudarjajo tudi različni zagovorniki distribucije lokalno pridelane hrane po svetu, ki se borijo za vzpostavljanje omrežij lokalne prehranske oskrbe ter za ohranjanje dejavnosti manjših pridelovalcev_k. Znana raziskovalka alternativnih prehranskih omrežij Cristina Grasseni ugotavlja, da njihov boj ne predstavlja zgolj marketinške niše, ampak skuša preoblikovati način trgovanja s hrano (Grasseni 2014: 53).

Samoorganizirana omrežja prehranske oskrbe v Mariboru so ob približno istem času nastajala na podlagi lokalnih pobud, pa tudi znanja in izkušenj iz različnih delov Evrope (Nemčija, Francija) ter preostalega sveta (predvsem Južna Amerika). K vzpostavitvi nekaterih samoorganiziranih prehranskih omrežij v Mariboru pa so nenazadnje pripomogle tudi Urbane brazde, ki so v diskurz in razmišljanje o urbani prehranski oskrbi vpeljale nove koncepte, vzpostavile skupnostne urbane vrtove ter našle načine povezav med pridelovalci_kami in odjemalci_kami.

PREHRANSKE PUŠČAVE, PREHRANSKA REVŠČINA, PREHRANSKA VARNOST?

Izraz »prehranska puščava« se je pojavil v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji, nato pa so ga posvojili tudi v ZDA (Yeoman 2018). Koncept v vseh primerih nosi politično konotacijo, saj odraža razmerja moči v določenem okolju in razkriva neenakomerno porazdelitev virov. V tem okviru kritični raziskovalci urbane prehranske oskrbe opozarjajo na nepravilno uporabo termina »prehranska puščava«, ki pogosto zanemarija strukturni rasizem in takšna območja označuje kot mrtva, izolirana območja, kjer ljudje niso povezani v ekonomska, politična in druga omrežja (Kilavo seme 2018; Kolb 2022: 27), kar naj bi pomenilo, da se tam »nič ne dogaja«.

Prehranska puščava je termin, s katerim predvsem v anglosaškem svetu (še posebej v ZDA) opredeljujejo urbana območja, kjer naj bi živeli ljudje z nižjimi finančnimi prihodki z omejenim dostopom do hrane.² Tam, kjer ni veliko veleblagovnic, naj bi revnejši prebivalci (večinoma nebelci) bili podvrženi izbiri manjših in dražjih trgovin. Po drugi strani se o prehranskih puščavah govori tudi kot o območjih, kjer na splošno ni dostopa do kakovostne hrane, saj ni kanalov distribucije lokalno pridelane hrane (Segal 2010: 205). Zaradi nekakovostne hrane naj bi bile prehranske puščave tudi območja, kjer so ljudje na splošno slabšega zdravja in so podvrženi boleznim, vezanim na prehrano (Adams idr. 2010: 58).

Novinar s področja ekologije in raznih družbenih problematik Barry Yeoman kot eden izmed kritičnih raziskovalcev prehranskih puščav pravi, da so k problemu prehranske izključenosti v veliki meri prispevale zakonodaja in zasebne prakse distribucije hrane (Yeoman 2018). Skupaj s sogovorniki_cami poudarja pomen prehranskih omrežij in urbanih skupnosti, ki so se problema pomanjkanja hranljivih živil lotile samoorganizirano (prav tam). Koncept prehranskih puščav je primer ekološke marginalizacije, ki se ne kaže le kot

2

Območje naj bi veljalo za prehransko puščavo, če je stopnja revščine vsaj 20 odstotkov in če ima vsaj 33 odstotkov prebivalstva več kot miljo (1,6 km) do najbližjega supermarketa v urbanem ter deset milj (16 km) v ruralnem okolju (Dutko 2012: 1).

odvzem pravic upravljanja lokalnih virov, ampak odvzem te moči z napačno interpretacijo nekega določenega družbenega okolja.

V našem okolju se pogosteje kot o prehranskih puščavah govori o prehranski (ne)varnosti ter prehranski revščini. O slednji Vesna Leskošek in Romana Zidar pišeta kot o družbenem problemu, ki je povezan »z zmanjševanjem obsega socialne države, pomanjkanjem politik za odpravo revščine in s problemom odpadne in presežne hrane« (Leskošek in Zidar 2022: 541). Opozarjata tudi, da javne politike skušajo reševati problematiko z redistribucijo zavržene hrane ter da se v tem smislu odgovornost za eliminiranje prehranske revščine prenaša na dobrodelne organizacije (prav tam). Hrana je v glavnem močno metaforično, simbolno in družbeno zaznamovana ter deluje kot vstopna točka v razširjene razprave o mnogih raznolikih problematikah. Med drugim lahko skozi njo raziskujemo politične in družbene odnose v določeni družbi (Ashley idr. 2004: 27–28).

Če se koncept prehranske revščine v našem kontekstu povezuje z distribucijo hrane, pa se koncept prehranske varnosti tesno prepleta s terminom samooskrbe, katerega definicija je precej ohlapna, zato se glede njegove uporabe v strokovni literaturi pojavljajo dileme. Termin se v najširšem smislu ne osredotoča le na prehransko »oskrbo samega sebe«, ampak na splošno oskrbo z viri. Pogosto se uporablja v državotvorni retoriki (Vovk Korže 2013: 15), kjer se za optimalno nacionalno prehransko samooskrbo šteje, da država proizvede zadovoljivo količino hrane za potrebe prebivalstva ter zagotavlja uravnoteženo stanje med ponudbo hrane in povpraševanjem po njej (Pestotnik 2014: 15). Kot že omenjeno, se koncept prehranske samooskrbe sicer oblikuje znotraj širšega koncepta prehranske varnosti, ki se osredotoča na zagotavljanje dostopnosti hrane v vseh razmerah (tudi v kriznih), na sledljivost kakovostno pridelane hrane in na doseganje določene stopnje potencialne samooskrbe (Plut 2014: 19–21).

METANJE PARADIŽNIKOV

Upad odkupa pridelkov v poletnih mesecih in presežki so problematika, s katero se ukvarjajo vsa obravnavana prehranska omrežja v Mariboru. Med vsemi temi je najmanj oškodovano omrežje skupnostnega urbanega vrtnarjenja. Vrtničkarji_ke lahko na podlagi izkušenj iz preteklih sezon predvidevajo, kdaj (zaradi dopustov) ne bodo mogli skrbeti za nemoteno rast svojega vrtnega pridelka. Prehranski viški so v osnovi nasproten koncept prehranskim puščavam, čeprav so z njimi povezani prek prehranske revščine in prehranske varnosti, vsi pa izhajajo iz težav v prehranskih sistemih in dostopnosti hrane. Alokacija virov hrane vzpostavlja odnose moči, praktičen prikaz te prakse pa je neenakomerna porazdelitev hrane po svetu (Clark 2013: 234).

Večina pridelovalcev_ka samoorganiziranih prehranskih omrežij v Mariboru trdi, da ima možnost še obsežnejše pridelave, če bi to bilo potrebno, vendar se skoraj vsako leto ukvarjajo s problematiko prodaje in distribucije viškov. Zraven tega lokalna distribucija hrane zmeraj ne deluje, včasih se celo zdi, da je odveč in da je predraga. Podatki o količini zavrženega pridelka se v Sloveniji zelo razlikujejo glede na regijo in sogovornike_ce. Medtem ko je sogovornica, ki dela na Mestni občini Ljubljana, dejala, da imajo pridelovalci_ke iz

okolice v Ljubljani zagotovljen odkup, pridelovalci_ke iz mariborskih omrežij govorijo o tem, da imajo v času dobrih letin pridelka preveč in ga morajo prodajati pod ceno, zavreči, predelati oziroma iskati nove tržne kanale. Pri Zadruzi Dobrina so v času moje raziskave razmišljali_e tudi o tem, da bi zavoljo predelave viškov investirali_e v predelovalnico, vendar so se hkrati zavedali_e, da s predelanimi produkti ne bodo zaslužili_e dovolj, da bi pokrili stroške vzpostavitve predelovalnice.

Tudi pogovori z vrtničkarji_kami so se velikokrat vrteli okrog viškov pridelkov. Ena izmed njih je omenila, da ima poleti ogromno pridelka (predvsem buč), ki jih s partnerjem razdelita med sorodnike in prijatelje. Druga sogovornica, ki je hkrati odjemalka pri Zelenem krogu, je dodala, da v poletnem času, takrat, ko je obilo pridelka, mnogo ponudnikov_ic svojim naročnikom_cam k nakupu brezplačno prida dodatna živila ali pa jim vse računa po nižji ceni. To je nazorno povzela s tem, da pridelovalci_ke za njo malodane »mečejo paradiznike« v času njihovega zorenja, saj vedo, da se ukvarja s predelavo paradiznikov in da jih bo, tudi večje količine, z veseljem uporabila.

Pri obravnavanju samoorganiziranih prehranskih omrežij v Mariboru, z nekaj manj kot 100.000 prebivalci, je vrtničkarstvo zelo pomembna urbana, socialna in kulturna komponenta. S pridelki na Skupnostnem urbanem eko vrtu v Borovi in Novi vasi bi lahko prehranili okrog 300 ljudi, če bi na vsakem izmed več kot 80 vrtničkov pridelovali hrano za nekajčlansko gospodinjstvo. Koliko ljudi se prehranjuje s pridelki s tamkajšnjih vrtov, je težko reči, dejstvo pa je, da nihče izmed vrtničkarjev_k ne prideluje hrane le zase in viške vsaj občasno dajejo še komu.

Pridelovalci_ke Eko zabojevka in Društva Zofijinih ljubimcev pri partnerskem kmetovanju viške pridelkov rešujejo z mesečnimi pavšali pridelka v košarici. Zgodaj spomladi košarice ne tehtajo veliko, saj zelenjava takrat še ni težka (na primer solate); ko pa se začne sezona mladega krompirja, bučk, paprike, jajčevcev, paradiznikov in kumaric, so košarice vse težje. Ne glede na težo vsebine je cena košaric vedno enaka.

Ob koncu tega poglavja o viških se strinjam s Hansom R. Herrenom, ki pravi, da bi poleg boljše distribucije lokalno pridelane hrane k izboljšanju prehranske varnosti, o kateri sem govorila v prejšnjem poglavju, v veliki meri pripomogli tudi dostop do skladiščnih prostorov na podeželju in v mestu, možnost uporabe prostorov za ozimnico ter infrastruktura, ki omogoča predelavo hrane (Herren 2015: 11), s čimer bi se izognili izgubi presežkov pridelka. Potrebo po skladiščnih in predelovalnih prostorih so potrdili tako nekateri_e pridelovalci_ke kot večina odjemalcev_k, ki živijo v mestih. Omrežja problematiko prehranskih viškov intenzivno navorjajo in so jo v marsikaterih primerih rešila, vendar bi pri vzpostavljanju večje »mestne žitnice« potrebovala neke vrste pomoč upravljalcev mesta in vasi. V naslednjem poglavju se bom prek antropologije omrežij posvetila ravno omenjenemu odnosu – ruralno-urbano partnerstvo.

PROSTORJENJE OMREŽIJ PREHRANSKE OSKRBE

Kot velja za alternativna, tudi za samoorganizirana prehranska omrežja velja, da predstavljajo kanale produkcije, distribucije in porabe hrane, ki zaganjajo procese relokalizacije in

resocializacije produkcijskih, distribucijskih in potrošniških praks (Matacena 2016: 49). Omrežja temeljijo na tesni komunikaciji med pridelovalci in porabniki ter s tem podpirajo razvoj novih oblik odnosov in sodelovanja (Sánchez-Hernández 2009: 376). Vzpostavljajo se okrog načel zaupanja, vključevanja in prostorjenja (Brunori 2007: 8). Zmorejo preživeti prekarne in izkoriščevalske razmere ter jih izboljševati v prid sebe in svojega okolja. Delujejo na mikroravnih vsakdanjega življenja ter oblikujejo socialne mreže in omrežja.

Antropologi_nje so koncept omrežij začeli uporabljati šele za raziskave urbanih skupnosti in hitro spreminjajočih se družb po drugi svetovni vojni ter na podlagi analiz omrežij predpostavljali_e, da je človeška družba sestavljena iz omrežij nenehno spreminjajočih se odnosov posameznikov_ic (Boissevain in Mitchell 1973: vii–viii). John Arundel Barnes je omrežja vizualiziral kot točke ljudi ali skupin znotraj enega družbenega razreda, ki so med seboj povezane s črtami (Barnes 1954: 43). Od takrat dalje obstaja mnogo načinov interpretacije omrežij, ki segajo na vsa področja antropologije – skupaj z ekonomsko, urbano, digitalno, ekološko in politično antropologijo. V zborniku *Network Analysis* sta Jeremy Boissevain in Clyde J. Mitchell omrežja opisovala kot družbene fenomene, ki obstajajo zavoljo kroženja informacij, izmenjave dela in pomoči ter vzpostavljanja normativov (Boissevain in Mitchell 1973: 23–26). V istem zborniku besedil je Geert A. Banck ugotavljal, da konsenza o tem, kaj sploh je družbeno omrežje, še ni (Banck 1973: 37). Mark S. Granovetter je moč vezi opisoval kot skupek časa, čustvene intenzivnosti, intimnosti in recipročnosti (Granovetter 1973: 1360).

Nekaj let pozneje je Alvin W. Wolfe utemeljeval vpeljevanje koncepta omrežij s potrebo po novih modelih za preučevanje urbanih in kompleksnih družbenih pojavov, ki bi pripomogli k razvoju statistične obdelave podatkov, pridobljenih med etnografskimi raziskavami (Wolfe 1978: 55–57). V devetdesetih letih je Marilyn Strathern pisala o omrežjih kot o načinu opisovanja povezav med nekom (ali nečim) brez predpostavk o njihovem hierarhičnem položaju ter jih opisovala kot neskončna (Strathern 1996: 522). Slabo desetletje pozneje so ji tudi drugi_e raziskovalci_ke pritrjevali_e glede neskončnosti omrežij in omrežja videli_e kot brezmejna, odprta, neskončna, necentralizirana (Green, Harvey in Knox 2005: 807). Tudi Manuel Castells je leta 2010 omrežja opisoval kot odprte strukture, vendar je vpeljal razliko med omrežji kot starejšimi oblikami medčloveškega povezovanja in organiziranja ter digitalnimi omrežnimi tehnologijami, ki se lahko neskončno širijo in vedno znova preoblikujejo (Castells 2010: 501).

O omrežjih je posredno pisala tudi Anna Tsing, ki je hitro izgubo gozdov v Indoneziji preučevala z etnografijo globalnih povezav, ki se kaže v trenjih. Ugotavlja, da je gozd družbena pokrajina, in ne neposeljeno območje (Tsing 2004: xi), da se celo na videz najbolj izolirane skupnosti kontinuirano oblikujejo v dialogu z državnimi in mednarodnimi akterji ter da se globalni premiki dogajajo na podlagi trenj v njihovih dialogih (Tsing 2004: 4).

Če povzamem, se koncept omrežij pogosto uporablja pri opisovanju družbenih pojavov, ki jih ne moremo opisati zgolj znotraj pojmov skupnosti, skupine in organizacije. V tem smislu je o omrežju ornitološkega društva kot o skupnizaciji pisal tudi Dan Podjed (Podjed 2011: 159–161). V nekaj desetletjih se je uporaba koncepta omrežij pri opisovanju medčlo-

veških in drugih odnosov torej spreminjala, pogosta pa je bila predvsem pri analizi odnosov moči ter distribucije dobrin, znanja in informacij.

S pomočjo koncepta omrežij si lahko bolje predstavljamo, kako se samoorganizirana omrežja prehranske oskrbe trudijo za vzpostavitev novih družbeno-prostorskih povezav med mestom in podeželjem, četudi jim to ne uspe takoj, tj. kako tvorijo ruralno-urbani prostor. V tem smislu je Janez Bogataj ob koncu prejšnjega tisočletja ugotavljal, da so ruralno kot nasprotje urbanemu, pa tudi podeželje le še pokrajinske in prostorske kategorije (Bogataj 1996: 149). To pripisuje temu, da sodobno podeželje, ki naj bi bilo nekdanje družbeno enovito in določljivo, trenutno »sooblikujejo zelo različni družbeni in profesionalni sloji in skupine (ter tudi posamezniki)« (Bogataj 1996: 149) in se s tem ne razlikuje od sodobnega mesta.³

Na primer, Zadruga Dobrina je zadruga in socialno podjetje približno sedemdesetih manjših pridelovalcev_k ekološko in integrirano pridelane zelenjave ter drugega živeža iz okolice Maribora. Na leto od pridelovalcev_k odkupi približno devetdeset ton živil. Dobljva pridelke več kot petdeset institucijam in obratom, med katere sodijo domovi za starejše občane, vrtci, šole, hoteli, bolnišnica, kadetnica in restavracije. V povezovanje pridelovalcev z institucijami in obrati javne prehrane vlagajo ogromno časa, dela in truda. Zanimivo pri tem pa je, da se je za sodelovanje in nabavo lokalno pridelanih živil pri Zadrugi Dobrina dejansko odločilo več mestnih kot podeželskih institucij in obratov, ne glede na to, da uslužbenci_ke pridelovalce_ke osebno poznajo.

Vezivo samoorganiziranih prehranskih omrežij ni le distribucija pridelkov, ampak tudi prenos znanja. Zofijini ljubimci so si projekt partnerskega kmetovanja sprva zamislili tako, da bi bilo skupno delo na kmetiji namenjeno druženju in zanimivo predvsem za družine z mlajšimi otroki, ki bi bili na varnem in v naravi, opazovali bi lahko živali, medtem ko bi odrasli postorili kaj na kmetiji. V začetku so bili_e člani_ce omrežja s pridelovalko in njeno kmetijo zelo povezani_e. Kljub začetni vnemi in skupnim delovnim akcijam naj bi se sčasoma »polenili_e« in izkazalo se je, da so celoten poskus partnerskega kmetovanja zasnovali preveč idealistično.

Medtem se pa zdi, da se mestno vrtničkarstvo s problemom povezovanja podeželja in mesta ne ukvarja, čeprav posredno postavlja pod vprašaj njune meje in v urbani prostor vnaša vsebine, ki jih na simbolni ravni v splošno sprejetem diskurzu pripisujejo ruralnemu: narava, zeleno, pridelovanje hrane, rastline, zemlja, ekosistem. To so potrdili_e tudi vrtničkarji_ke iz Društva Skupnostni urbani eko vrt in z drugih vrtov v Mariboru, saj menijo, da so na vrtu »v naravi, na zraku«.

Za konec poglavja omenimo še točke prepleta samoorganiziranih omrežij lokalne prehranske oskrbe. Mnogi_e njihovi_e člani_ce v istih ali različnih vlogah nastopajo v več omrežjih. Omrežja nimajo enotne stične točke, čeprav mnogi_e sogovorniki_ce menijo, da je eden izmed načinov krepitve samoorganiziranih prehranskih omrežij centralizacija ponudbe in združevanje čim večjega števila pridelovalcev_k. Ob tem razmišljam, da bi

3

To ugotavlja tudi Franc Trček, ki pravi, da novo ruralno okolje postaja »vedno bolj zapleten sistem številnih akterjev, ki so si v svojih vizijah novih ruralnosti pogosto izključujoče nasprotni« (Trček 2012: 36).

lahko poskus centralizacije samoorganiziranih prehranskih omrežij zavoljo logističnega poenostavljanja, komercialne dostopnosti in prepoznavnosti vodil do poskusov nadzora omrežij, preusmeritve njihovega fokusa ter spremembe vizije, ki temelji na neposredni povezavi in skupnem odločanju.

SKLEP

Samoorganizirana omrežja lokalne prehranske oskrbe v Mariboru povezujejo preteklost mariborske prehranske oskrbe z njeno sedanostjo in skrbijo za potencialno prihodnost. Na širšem rodovitnem območju z ugodno prometno lego, kjer je bila nekoč razvita živilska industrija ter že skozi stoletja prisotno urbano vrtnarjenje, samonikla omrežja, ki so vzniknila zaradi prepoznane potrebe, nuje in želje po samoorganizirani prehranski oskrbi, učinkovito nadomeščajo nekdanje srečevališče distribucije lokalne produkcije hrane. Omrežja so raznolika v svoji obliki in v svojem delovanju, bodisi gre za zadruge, skupnostne prakse urbanega vrtnarjenja oziroma skupnega načrtovanja pridelovalne sezone pri partnerskem kmetijstvu bodisi za skupno naročanje pri pridelovalcih, vendar predstavljajo protimoč korporativni distribuciji hrane ter skrbijo za prenos znanja o lokalni pridelavi hrane.

Vizija, ki jo udejanjajo ta omrežja, ni utemeljena na radikalnem prelomu, temveč na postopnem preoblikovanju obstoječih odnosov – skozi prakso, skupnostno delovanje in skrb za okolje. Gre za oblikovanje praks, kjer hrana ni zgolj blago, temveč je nosilka družbenih, političnih in okoljskih vrednot, kar omogoča boljši dostop do lokalno pridelane hrane, upravljanja skupnostnih virov ter vpeljevanja solidarnostnih oblik ekonomskega sodelovanja. V širšem merilu se zaradi sistemskih omejitev, institucionalne nepodpore, predvsem pa kapitalistične tržne logike še ne morejo vzpostaviti. Kljub temu je dobro imeti v mislih, da ne gre za nenadni dogodek, temveč za proces, ki poteka počasi. Uresničitev vizije samoorganiziranih prehranskih omrežij je med drugim odvisna tudi od prepoznavanja in podpore njihovih praks.

Samoorganizirana omrežja lokalne prehranske oskrbe v Mariboru, ki nikakor niso nepovezana samotna otočja, je na prvi pogled težko opredeliti kot omrežja boja, tudi zato, ker včasih njihovi_e člani_ce ne prepoznavajo svojega uporništv, čeprav prepoznavajo svoj boj. Pa vendar, tovrstna dejavnost ustvarja in oblikuje »nove pravice« do okolja, dostopa do prehrane, naravnih virov, združevanja, novih ekonomskih struktur, političnega udejstvovanja in odločanja ter do aktivizma. Posameznike_ce povezuje v želji po simbolno ustvarjeni skupnosti, hkrati pa prakse gradnje skupnosti s svojim zgledom širi in postopoma »normalizira«. S svojim delovanjem povezuje institucije s pridelovalci_kami hrane, hkrati pa z gojenjem lastne hrane, uporabo zapuščenih površin in poustvarjanjem novih prostorov, ki niso ne urbani ne ruralni, ustvarja paralelni svet ter se sprememb loteva na drugačen način – s počasno, toda vztrajno transformacijo prehranskih, ekonomskih in družbenih sistemov.

CITIRANE REFERENCE

- Adams, Anthony Troy, Monika J. Ulrich in Amanda Coleman 2010 ‚Food Deserts.‘ *Journal of Applied Social Science* 4(2): 58–62.
- Appadurai, Arjun 1996 *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis in London: University of Minnesota.
- Ashley, Bob, Joanne Hollows, Steve Jones in Ben Taylor 2004 *Food and Cultural Studies*. London in New York: Routledge.
- Banck, Geert A. 1973 ‚Network analysis and social theory; Some remarks.‘ V: *Network Analysis: Studies in Human Interaction*. Jeremy Boissevain in Clyde J. Mitchell, ur. The Hague: Mouton. Str. 37–44.
- Barnes, John Arundel 1954 ‚Class and Committees in a Norwegian Island Parish.‘ *Human Relations* 7: 39–58.
- Bogataj, Janez 1996 ‚Sestavine kulturne istovetnosti (identitete) slovenskega podeželja.‘ *Anthropos* 3–4: 147–153.
- Boissevain, Jeremy in Clyde J. Mitchell, ur. 1973 *Network Analysis: Studies in Human Interaction*. The Hague: Mouton.
- Bourdieu, Pierre 1984 *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Brunori, Gianluca 2007 ‚Local Food and Alternative Food Networks: A Communication Perspective.‘ *Anthropology of Food* S2 (posebna izdaja, From Local Food to Localised Food). DOI: 10.4000/aof.430.
- Castells, Manuel 2010 *The Rise of the Network Society*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Clark, Dylan 2013 ‚The Raw and the Rotten: Punk Cuisine.‘ V: *Food and Culture: A Reader*. Carole Counihan in Penny Van Esterik, ur. London in New York: Routledge. Str. 231–244.
- Corsi, Alessandro, Filippo Barbera, Egidio Dansero in Cristiana Peano, ur. 2018 *Alternative Food Networks: An Interdisciplinary Assessment*. London in New York: Palgrave Macmillan.
- Dutko, Paula 2012 ‚Food Deserts Suffer Persistent Socioeconomic Disadvantage.‘ *Choices* 27(3): 1–4.
- Ferlež, Jerneja 2001 *Mariborska dvorišča: etnološki oris*. Maribor: Mladinski kulturni center.
- 2009 *Stanovati v Mariboru: etnološki oris*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl.
- Foucault, Michel 1984 *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Godina Golija, Maja 2015 ‚Mariborska tržnica v prvi polovici 20. stoletja – od vsakodnevne preskrbe z živili do prostora druženja.‘ V: *Maribor in Mariborčani*. Maja Godina Golija, ur. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 117–134.
- Granovetter, Mark S. 1973 ‚The Strength of Weak Ties.‘ *American Journal of Sociology* 78(6): 1360–1380.
- Grasseni, Cristina 2014 ‚Family Farmers Between Re-localisation and Co-production.‘ *Anthropological Notebooks* 20(3): 49–66.
- Green, Sarah, Penny Harvey in Hannah Knox 2005 ‚Scales of Place and Networks: An Ethnography of the Imperative to Connect through Information and Communications Technologies.‘ *Current Anthropology* 46(5): 805–826.
- Herren, Hans R. 2015 ‚Nourishing the World: The Role of Smallholders and Value Chains.‘ V: *Feeding the People: Agroecology for Nourishing the World and Transforming the Agri-food System*. A. Hilbeck in B. Oehen, ur. Bruselj: IFOAM EU Group. Str. 10–11.
- Jarosz, Lucy 2008 ‚The City in the Country: Growing Alternative Food Networks in Metropolitan Areas.‘ *Journal of Rural Studies* 24(3): 231–44.
- Kilavo seme 2018 ‚Duhan duhan duhan.‘ *Radio Študent*. Spletni vir: <<https://radiostudent.si/druzba/kilavo-seme/duhan-duhan-duhan>>, 2. 2. 2025.
- Kolb, Kenneth H. 2022 *Retail Inequality: Reframing the Food Desert Debate*. Berkeley: University of California.
- Lavrič, Miran, in Andrej Naterer 2018 *Maribor v začetku 21. stoletja: družbeni profil mesta*. Maribor: Mednarodna založba Znanstvenoraziskovalnega inštituta dr. Franca Kovačiča.
- Leskošek, Vesna, in Romana Zidar 2022 ‚Problem prehranske revščine in razvoj prehranske dobrodelnosti.‘ V: *Socialna država in revščina*. Etelka Korpič-Horvat, Vesna Leskošek, Darja Senčur Peček, Vojko Antončič in Natalija Orešek, ur. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. Str. 541–568.
- Levkoe, Charles Z. 2013 ‚Learning Democracy Through Food

- Justice Movements.' V: *Food and Culture: A Reader*. Carole Counihan in Penny Van Esterik, ur. New York in London: Routledge. Str. 587–601.
- Matacena, Raffaele 2016 'Linking Alternative Food Networks and Urban Food Policy: A Step Forward in the Transition Towards a Sustainable and Equitable Food System?' *International Review of Social Research* 6(1): 49–58.
- Mihajlovič, Novica 2018 'Slovenski kupci rešilna bilka za hrvaška živilska podjetja.' *Svet kapitala*. Spletni vir: <<https://svetkapitala.delo.si/ikonomija/slovenski-kupci-resilna-bilka-za-hrvaska-zivilska-podjetja/>>, 13. 5. 2025.
- Pestotnik, Jure 2014 *Prehranska samooskrba Republike Slovenije v okviru Evropske unije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Plut, Dušan 2014 'Geografske zasnove sonaravnega razvoja in samooskrbe Slovenije.' *Dela* 41: 5–40.
- Podgornik Jakil, Žiga 2015 *Ali se nasilje spleča? Nove oblike vstajništva in represije na primeru slovenskih vstaj med letoma 2012 in 2013*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Podjed, Dan 2011 *Opazovanje opazovalcev: antropološki pogled na ornitološko organizacijo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Rozman, Črtomir in Jernej Prišenk 2012 'Poljedelstvo; Sadjarstvo; Zelenjadarstvo.' V: *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*. Peter Simonič, ur. Maribor: Obzorja. Str. 166–167; 186; 247.
- Sánchez-Hernández, José Luis 2009 'Alternative Food Networks: Concept, Typology and Adaptation to the Spanish Context.' *Boletín de la A.G.E.N.* 49: 375–380.
- Segal, Adi 2010 'A Global Crisis in New York City Causes, Impacts and Solutions.' *Consilience* 3: 197–214.
- Simonič, Peter 2019 'Alter Political Economy.' V: *Anthropological Perspectives of Solidarity and Reciprocity*, Peter Simonič, ur. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Str. 9–18.
- Stamejčič, Gregor 2016 *Od upora k demokraciji: proces samoorganizacije v Mariboru*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Strathern, Marilyn 1996 'Cutting the Network.' *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 2(3): 517–535.
- Struc, Nežka 2023 *Protimoč samoorganiziranih omrežij lokalne in urbane prehranske oskrbe v Mariboru*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- 2024 'Skupno in urbana prehranska oskrba v Mariboru.' *Etnolog* 34: 69–84.
- Trček, Franc 2012 'Potencialna konfliktnost novih oblik ruralnosti v Sloveniji.' *IB revija* 46(2): 31–37.
- Tsing, Anna Lowenhaupt 2004 *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Turner, Victor 2011 *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. New Brunswick in London: Aldine Transaction.
- Vovk Korže, Ana 2013 'Naučimo se biti samooskrbni.' *Didakta* 22(161): 15–18.
- Wolfe, Alvin W. 1978 'The Rise of Network Thinking in Anthropology.' *Social Networks* 1: 53–64.
- Yeoman, Barry 2018 'The Hidden Resilience of »Food Desert« Neighborhoods.' Spletni vir: <https://www.sapiens.org/culture/food-deserts-washington-dc/?utm_source=SAPIENS.org+Subscribers&utm_campaign=8279d43c26-Email+Blast+12.22.2017_COPY_01&utm_medium=email&utm_term=0_18b7e41cd8-8279d43c26-135581285>, 2. 2. 2025.

SUMMARY

The article discusses the importance of self-organised networks for local food supply in Maribor as a key factor in preventing food deserts and ensuring sustainable food supply in urban environments. Food deserts are typically defined as areas with limited access to quality food, but critical researchers argue that the concept overlooks local initiatives aimed at improving access to food, as well as the complex economic and social factors that lead to food exclusion. The practices within self-organised networks of food supply represent “islands” or networks of solidarity economies that create space for the distribution of locally produced food. Self-organised food networks, such as Zeleni krog, Eko zaboječek, Zadru-ga Dobrina, and Društvo Skupnostni urbani eko vrt, have established new forms of food supply that provide direct access to locally produced food. By having direct contact with their consumers, producers avoid instability and are less exposed to the influence of large commercial chains, which also partially addresses the issue of surplus production. Participation in these networks is often motivated by the desire to preserve quality food production and the dignity of farmers. Self-organised food supply networks connect the past and the present, replace traditional distribution paths, and transmit knowledge on food production. These networks, which at first glance might seem closed off and distant from mainstream food distribution, not only offer locally produced food but also maintain connections between rural and urban areas and strengthen resilience against corporate food systems.